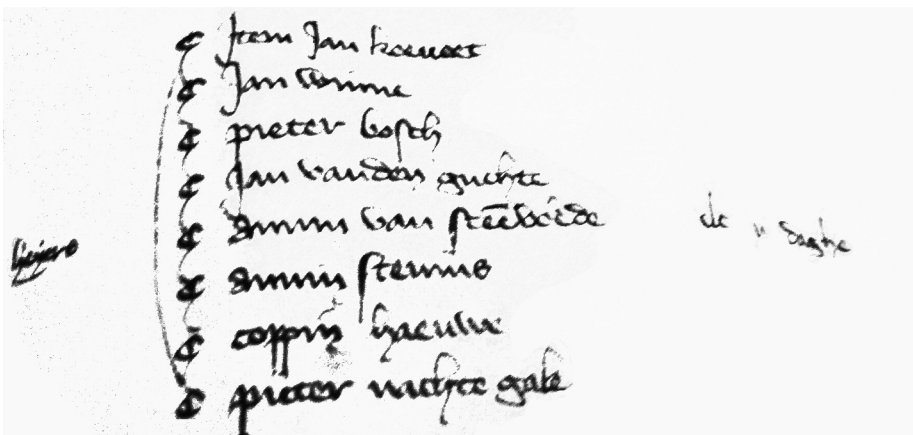

PALEN (PIJLEN) INHEIEN IN PLOEG EN OP MUZIEK (14DE – 19DE EEUW)

Luc Devriese

Het in dit tijdschrift verschenen artikel over de ‘Platen van Ter Platen’ bevat heel wat informatie over ‘palen’.¹ De bij waterwerken gebruikte palen die de talrijke houten constructies dragen of als oeverversterking dienden, staan in de Gentse archiefteksten aangeduid als pilen, later pilotten (Frans pilotis, Engels piloti), een enkele zeldzame keer ook als pilaren². In deze tekst prefereren we de term ‘pijl’ (in de 14de - 15de-eeuwse teksten: pile), als preciezer specificierend dan ‘paal’. De 140 pijlen die in 1407 bij de huidige Terplatenbrug ingeheid werden waren 7,2 m. (24 voet) lang en aan het bovineinde (over 8 voeten: 2,4 m.) minstens 27 cm (10 duimen) vierkant. Het waren gevierkante balken die naar één einde toe mochten afmageren. Ze konden er uit zien als de pijlen van boogschutters, maar dan wel heel grote en zware. We mogen aannemen dat het woord pijl in de hier gebruikte betekenis verwant is met de Latijnse term ‘pila’ (pijler, pilaar).

Afb. 1 Ploeg van acht heiers voor twee dagen werk betaald
(Stadsarchief Gent, reeks 400 nr. 9, 1364, f. 186).

Men kan zich afvragen hoe die middeleeuwers er toch maar in slaagden die zware lange pijlen tot op de gewenste diepte in rivierbodems te drijven. Dat werkje gebeurde door heiploegen in wisselende samenstelling en wisselende aantallen. Een heel gedetailleerde bewaard gebleven rekening van de bouw

van een stuwbrug bij de Sint-Baafsabdij in 1364 somt tientallen namen op van alle heiers die aan dat werk meehielpen. Ze staan er nauwkeurig in vermeld, opgesplitst in lijstjes per ploeg, per dag of per meerdere dagen dat ze aan de brug meewerkten. Dezelfde namen komen ook voor in de lijstjes van pijnders (lastdragers) die op dezelfde werf aan de slag waren ³. Vermoedelijk vonden de heiers in normale tijden (buiten de uitzonderlijke klus aan de brug) werk als lastdragers en lastvoerders. Ook alle delvers en waterhozers staan in de rekeningen vermeld. Vooral de opsommingen van de waterhozers zijn talrijk. Ze moesten immers onderverdeeld worden in dag- en in nachtploegen. Uniek voor die tijd: de elders overal en altijd naamloze of totaal verzwegen zwoegers krijgen hier een naam!

Gelukkig konden deze ongetwijfeld sterke heiers beschikken over hulpmiddelen. Het heigewicht werd omhoog gehesen in een verplaatsbaar hijstoestel dat schalk genoemd werd⁴. Daarin hing een zware heiblok aan een grote ‘cramme’ boven in het toestel. De blok werd via die ‘cramme’ omhooggetrokken met touwen (repen). Een post in de rekeningen heeft het over een ‘heyreep’ die niet minder dan 26 pond woog (11 kg.)⁵. Nog een ander type heftoestel met windas, veel gebruikt als bouwkraan en steeds aangeduid als ‘engien’, werd ter plaatse gevoerd om zware stukken op of neer te laten.

Maar dan nog blijft het lastig en zwaar. Om de zware heiblok naar boven te hijsen in ploeg om hem daarna te laten neervallen, moet je iemand hebben die de cadans aangeeft. Ook daarvan geven de stadsrekeningen in 1364 een enke-

Ploeg	Namen	Dagen	Rekening
hoyere	Jan de Wale	elc . iij . daghe	cont . xvi .
	Jan de Wale		
	Jan de Wale		
	Jan de Wale		
	Jan de Wale		
hoyere	Jan de Wale	elc . iij . daghe	cont . xij .
	Jan de Wale		
	Jan de Wale		
	Jan de Wale		
	Jan de Wale		
hoyere	Jan de Wale	elc . iij . daghe	cont . xij .
	Jan de Wale		
	Jan de Wale		

Afb. 2. Drie heiploegen voor resp. vier, drie en een dag werk vermeld in de bijzondere rekening voor werken aan de Sint-Baafsbrug in 1364 (Stadsarchief Gent, reeks 400 nr. 9, f. 187v.).

le uitzonderlijke keer rekenschap: ‘Annekin de Wale die den heyers zingt 40 schelling’. Alfons Van Werveke (1860 -1932), die deze betaling weergaf in zijn transcriptie van de Gentse stadsrekeningen uit de jaren 1351 – 1364 koesterde bijzondere belangstelling voor de dingen van het dagelijkse leven. Hij had die manier van heien blijkbaar als kind nog meegemaakt en hij kon voor één keer niet nalaten af te wijken van de streng wetenschappelijke regels van de archiefeditiepraktijk⁶. We citeren integraal zijn voetnoot bij dat zingen van Annekin:

Hoewel dit werk niets dan een tekstuitgave is zonder eenige uitleg, achten wij het noodig hier een uitzondering te moeten maken op den gevolgden regel omdat we tot het laatste geslacht behooren dat de werkwijze waarvan hier spraak is, heeft gezien. Tot voor enkele jaren heide men nog door middel van een houten of ijzeren heiblok door 20, 30, 40 man – naar volgens zijn gewicht – in de hoogte getrokken. Om de maat te houden, dat is om iedereen op hetzelfde oogenblik te doen trekken, zong een man voor den hoop een lied. Na twee, drie, vier verzen – dat hing af van hun lengte – hield de man op en elkeen trok aan zijn koord, het heiblok ging omhoog, het blok viel neer op den pijl en de zanger zette zijn lied voort.

Hoe zou dat geklonken hebben? Mogen we denken aan de worksongs van de zwarte slaven en aan elkaar geketende gevangenen destijds in de VS?

Tot slot nog iets over de lonen van die mannen. De heiers verdienden 6 groten per dag. Dat was bijna het dubbele van wat in precies hetzelfde jaar 1364 de Brugse delvers en metselaarsknechten opstreken (3,5 groot). Van dat bedrag besteedden de Bruggelingen 35 tot 41 procent om het dagelijkse rogebrood (korenbrood) voor hun gezin (gerekend op vier personen) te betalen. Een relatief gunstige situatie⁷. De Gentse heiers werden dus goed betaald, mogen we zeggen.

Noten

- 1 Gelaude, F., Devriese, L., De platen van Terplaten. In: *Ghendtsche Tydinghen*, 2014, jg. 43 nr. 4, p.290 ev
- 2 Een enkele maal als ‘pilaren’ vermeld in Stadsarchief Gent (SAG) reeks 400 nr. 9, 1364, f. 187v en f. 191v, maar in hetzelfde jaar en voor hetzelfde werk ook als ‘pilen’.
- 3 Bouw van de Sint-Baafsbrug en - spei over een oude Leiearm stroomafwaarts van de Rodetorenstuw. Bijzondere rekening van de werken der stad in het jaar 1363 – 1364. Stadsarchief Gent (SAG) reeks 400 nr. 9 f. 170-204v. Uitgave door Van Werveke, A. en H., *Gentse stads- en baljuwsrekeningen, 1351 – 1364*, Brussel, 1970, p. 606-629.
- 4 Volgens het Middelnederlands Woordenboek van Verwijs en Verdam was een schalk een hijstoestel om pijlen in te heien. Als ‘scal’ vermeld in de Gentse stadsrekeningen van 1408-1409 (SAG reeks 400 nr. 11 f. 184v.). Het toestel werd vervoerd op een pleitschip.
- 5 SAG, reeks 400 nr. 9, f. 191v. Op f. 186 twee ‘heyrepen’ 51 pond wegend (beiden in 1364).

Een Gents pond: 0,433 kg.

- 6 Van Werveke, 1970, p. 619 (SAG, reeks 400 nr. 9, f. 191v). Annekin is een verkleinvorm van (Jo)han en duidt er op dat de zanger minderjarig was (jonger dan 25 jaar). Zijn loon bedroeg 40 schelling payment, gelijk aan 1 schelling groot (12 groten). We weten echter niet hoeveel dagen Annekin ‘zong’.
 - 7 Blockmans, W.P., Prevenier, W., Armoede in de Nederlanden van de 14de- tot het midden van de 16de- eeuw. Bronnen en problemen. In: *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 1975 nr. 4, p. 506 (tabel 11).
-